

towarów na eksport za cenę nieodwracalnych zmian w ekosystemach i manipulowanie środowiskiem naturalnym w celach wrogich człowiekowi, czego dowodem są trwające prace w zakresie badań nowych rodzajów broni⁵⁷. Przytoczone manipulowanie jest tym groźniejsze, im trudniej da się przewidzieć końcowe skutki.

Trzeba budować świat bardziej sprawiedliwy i bardziej ludzki, tzn. świat, którego kształty wyznacza etyka personalistyczna, aby siła nie zwyciężyła nad prawdą i prawem i by nigdy to, co ekonomiczne czy polityczne, nie przemoгло nad tym, co ludzkie⁵⁸.

Obecnie istnieje pilna moralna potrzeba nowej solidarności w sferze stosunków międzyludzkich, niezbędnej dla rozwiązania kryzysu ekologicznego. Istnieje konieczność zweryfikowania dotychczasowego stylu naszego życia przez porzucenie zasad hedonizmu i konsumizmu, które wymaga prawdziwego nawrócenia się w sposobie naszego myślenia i postępowania.

HENRYK SKRZYPEK
Lublin

OCHRONA ŚRODOWISKA W STRATEGII PRZEDSIĘBIORSTWA

WPROWADZENIE

Degradacja środowiska naturalnego to proces, który systematycznie nasila się; stanowi on konsekwencję rozwoju gałęzi przemysłu uciążliwych dla środowiska. Należy tu wskazać na przemysł paliwowo-energetyczny, hutniczy czy chemiczny. Ponadto do czynników degradacji środowiska zalicza się procesy koncentracji przemysłu, nieuzasadnioną z przyrodniczego punktu widzenia lokalizację zakładów przemysłowych czy też dynamiczny rozwój transportu.

W latach siedemdziesiątych wystąpiło kilka zjawisk gospodarczych, które zaniepokoiły ekonomistów, np. kryzys energetyczny i oznaki ogólnoświatowej recesji. Wtedy też zauważono dość wyraźnie oznaki ogólnoświatowego kryzysu ekologicznego. Równoczesne wystąpienie tych zjawisk stało się bodźcem do bardziej krytycznej oceny dotychczasowych metod mierzenia rozwoju gospodarczego, które nie uwzględniają środowiskowych kosztów wytwarzania, usuwania szkód czy wyczerpywania się

⁵⁷ Por. t e n ż e, *Oreǳie na XXIII Światowy Dzień Pokoju*, p. 12.

⁵⁸ Zob. t e n ż e, Hom. *En esta*, 25. 01. 1979, AAS 1979, nr 71, s. 157-158 – cyt. za: S. W i t e k, *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*, Warszawa 1983, s. 123.

zasobów. Zauważono także, że rozwiązywanie problemów środowiskowych powinno mieć charakter międzynarodowy. Przez całe ostatnie dwudziestolecie poszukiwano nowych i skutecznych sposobów rozwiązania zaistniałych problemów.

Obecnie wiele nowych podręczników ekonomii w różnym zakresie podejmuje problemy środowiskowe. W rozwiązaniach praktycznych upowszechnił się natomiast pogląd, że problemy ekologiczne najskuteczniej rozwiązuje państwo dzięki odpowiedniemu ustawodawstwu, które poprzez system sankcji wymusza prośrodowiskowe działania jednostek gospodarczych. Powszechnie uważa się, że same przedsiębiorstwa zawsze dążą do unikania kosztów wynikających z korzystania ze środowiska, usuwania szkód itp. Niektórzy ekonomiści sądzą, że taka postawa przedsiębiorstw jest nawet zagrożeniem dla rozwoju gospodarczego i że tylko państwo może korygować ich zachowanie.

Powyższe poglądy legły u podstaw dynamicznego rozwoju prawa, które ma na celu ochronę środowiska poprzez system nakazów i zakazów oraz tworzenie różnych mechanizmów stymulacji ekonomicznej, np. stosowanie odpowiednich ulg podatkowych, systemu kredytowego, subwencji, opłat środowiskowych. Tymczasem nieoczekiwanie pojawiły się zupełnie nowe rozwiązania, które funkcjonują na poziomie przedsiębiorstwa, nie wymagają ingerencji państwa i w dodatku opierają się w ogromnej mierze na zasadzie dobrowolności działania (a nie na przymusie administracyjnym). Tym rozwiązaniem jest system norm, który rodził się prawie równocześnie w kilku ośrodkach. W Wielkiej Brytanii pod kierownictwem Environmental Management Standards Policy Committee przygotowana została norma BS 7750, dotycząca zarządzania ochroną środowiska. W Unii Europejskiej opracowano Dyrektywę 1836/93, nieco później powstała norma ISO 14001. Wszystkie trzy normy charakteryzują się dużą analogią w zakresie wymagań i stanowią podstawę do wprowadzania w przedsiębiorstwach Zintegrowanego Systemu Zarządzania, który uwzględnia w szerokim zakresie aspekty ochrony środowiska.

AKTY NORMATYWNE DOTYCZĄCE ZARZĄDZANIA PROEKOLOGICZNEGO

W marcu 1992 r. opublikowano pierwszą wersję normy BS 7750 *System zarządzania ochroną środowiska*. W okresie od kwietnia 1992 r. do kwietnia 1993 r. przeprowadzono oparty na tej normie pilotażowy program zarządzania ochroną środowiska.

Udział w programie wzięło ponad 200 brytyjskich firm. Na podstawie zgromadzonych doświadczeń w 1994 r. wydano drugą wersję BS 7750. Została ona dostosowana do wydanej w tym czasie koncepcji zarządzania środowiskiem EMAS (3).

Norma ta jest zbiorem wymagań, które powinny być spełnione przez przedsiębiorstwo, aby podczas jego funkcjonowania były uwzględnione w jak najszerszym stopniu różne aspekty ochrony środowiska. Zawiera ponadto opis metod, które są wykorzystywane przy sporządzaniu dokumentacji oraz umożliwiają kontrolę procesu technologicznego zgodnie z wyznaczonymi zadaniami. Norma ta składa się z dwóch części: specyfikacji oraz załączników.

Cz. I – Specyfikacja zawiera:

1. Zakres.
2. Publikacje informacyjne.
3. Definicje.
4. Wymogi systemu zarządzania środowiskiem.
  - 4.1. System zarządzania środowiskiem.
  - 4.2. Polityka ochrony środowiska.
  - 4.3. Organizacja i personel.
  - 4.4. Efekty środowiskowe.
  - 4.5. Cele i zadania ochrony środowiska.
  - 4.6. Program zarządzania środowiskiem.
  - 4.7. Księga i dokumentacja zarządzania środowiskiem.
  - 4.8. Nadzór operacyjny.
  - 4.9. Zapisy dotyczące zarządzania środowiskiem.
  - 4.10. Audyty systemu zarządzania środowiskiem.

Część II – Załączniki:

Załącznik informacyjny A: Przewodnik po wymagach dotyczących systemu zarządzania środowiskiem.

- A.1. System zarządzania środowiskiem.
- A.2. Polityka ochrony środowiska.
- A. 3. Organizacja i personel.
- A.4. Efekty środowiskowe.
- A.5. Cele i zadania ochrony środowiska.
- A.6. Program zarządzania środowiskiem.
- A.7. Księga i dokumentacja zarządzania środowiskiem.
- A.8. Nadzór operacyjny.
- A.9. Zapisy dotyczące zarządzania środowiskiem.
- A.10. Audyty systemu zarządzania środowiskiem.
- A.11. Przeglądy systemu zarządzania środowiskiem.

Załącznik informacyjny B: Powiązania między normą BS 7750 a normą BS 5750 Systemy jakości.

W normie zamieszczono tabelę powiązań między normą BS 7750 a normą BS 5750: Część 1: 1987 oraz schemat etapów wdrażania systemu zarządzania środowiskiem.

Norma BS 7750 określa elementy systemu zarządzania środowiskiem, które umożliwiają jego opracowanie oraz wdrożenie w poszczególnych jednostkach organizacyjnych bez względu na typ i wielkość.

Wybrane definicje, które znajdują zastosowanie w omawianej normie BS 7750 oraz w BS 5750 (według BS 7750: 1994):

– środowisko to otoczenie organizacji wraz z obecnymi w nim organizmami żywymi (ludźmi i innymi) oraz warunki jej funkcjonowania. Ponieważ wpływ danej organizacji na środowisko sięgać może wszystkich części świata, środowisko w tym ujęciu rozciąga się od otoczenia miejsca pracy do ekosystemu globalnego

- efekt środowiskowy to każdy fakt pośredniego lub bezpośredniego oddziaływania czynności, wyrobów lub usług świadczonych przez organizację na środowisko, bez względu na to, czy jest to oddziaływanie szkodliwe, czy korzystne
- zarządzanie środowiskiem natomiast to te aspekty całościowej funkcji zarządzania wraz z planowaniem, które prowadzą do opracowania, wdrożenia i utrzymania polityki ochrony środowiska.
- system zarządzania środowiskiem to struktura organizacyjna, obowiązki, praktyki, procedury, procesy i środki służące do wdrażania zasad zarządzania środowiskiem
- polityka ochrony środowiska to wyrażona publicznie deklaracja zamiarów i zasad postępowania organizacji odnośnie do wpływów, jakie wywiera ona na środowisko. Polityka stanowi podstawę określenia zadań i celów
- cele ochrony środowiska to szeroko pojęte zamierzenia, wynikające z polityki ochrony środowiska i oceny efektów, które organizacja sama stawia sobie do osiągnięcia i które, zależnie od możliwości, wyrażone są ilościowo
- zadania ochrony środowiska to szczegółowy opis wymagań dotyczących osiągniętych wyników działań, w miarę możliwości wyrażony ilościowo i odnoszący się do całej organizacji lub jej części. Zadania wypływają z celów ochrony środowiska, a ich określenie i realizacja konieczne są do osiągnięcia tych celów.

Na uwagę zasługuje ponadto określenie organizacji w rozumieniu wspomnianej normy. Jest to jakakolwiek zorganizowana instytucja lub jednostka, na przykład firma, przedsiębiorstwo, ministerstwo, organizacja charytatywna lub towarzystwo, które ma swoją funkcję i administrację.

Przytoczono tylko wybrane określenia, które często powtarzają się w normie. Całość terminów niezbędnych przy opracowaniu systemu ochrony środowiska zawarta jest w omawianej normie.

Norma BS 7750 stanowi pierwowzór projektu normy ISO 14000. Jako norma krajowa obowiązuje w Wielkiej Brytanii i Niemczech. Organizacja certyfikująca BSI wydała dotąd ponad 40 certyfikatów na zgodność z wymaganiami normy BS 7750. W Niemczech audyty systemu zarządzania ochroną środowiska prowadzi DQS na bazie dokumentu 100-21 DGQ/DQS, który zawiera wymagania dotyczące ochrony środowiska oparte między innymi na dyrektywie Unii Europejskiej 1836/93, którą wprowadzono w życie w kwietniu 1995 r.

W Polsce w tym zakresie obowiązują przepisy Ustawy z 31 stycznia 1980 roku o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 grudnia 1993 roku w sprawie opłat za gospodarcze korzystanie ze środowiska i wprowadzania w nim zmian. W Sejmie prowadzone są prace nad projektem ustawy o odpadach.

Potwierdzenie zgodności systemu zarządzania środowiskiem z wymaganiami normy BS 7750 w postaci certyfikatu uzyskały Zakłady Urządzeń Ciepłowniczych ABB Zamech Ltd w Elblągu. Certyfikat ten przyznała firma auditorska Det Norske Veritas w czerwcu 1996 r. W trakcie przygotowań do certyfikacji znajduje się także Huta Częstochowa.

W sytuacji, gdy Polska została członkiem OECD, pojawia się pilna konieczność prowadzenia działań zobowiązujących przemysł do przestrzegania zasad ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa procesowego. Konieczny staje się ponadto rozwój

polityki zarządzania jakością środowiska, która stanowi nowe narzędzie zarządzania, tworzące szanse dla czystej produkcji przemysłowej (4).

Proces degradacji środowiska naturalnego rodzi konieczność zaprojektowania, opracowania, wdrożenia i coraz częściej certyfikowania systemu zarządzania środowiskiem. System zarządzania środowiskiem to istotne narzędzie oceny wpływu przedsiębiorstwa na środowisko, wskazuje on na konieczność dostosowania się do wymogów ustawodawstwa odnoszącego się do tego typu problemu przy wyborze praktyk zarządzania. Ważnym warunkiem skuteczności podejmowanych prac nad systemem zarządzania środowiskiem jest uwzględnienie wyników auditów w zarządzaniu przedsiębiorstwem.

Audit zarządzania środowiskiem według normy BS 7750 to systematyczna ocena przeprowadzona w celu określenia, czy system zarządzania środowiskiem i osiągnięte wyniki są zgodne z przyjętymi założeniami, a także czy system ten został skutecznie wdrożony oraz czy jest on odpowiedni z punktu widzenia realizacji polityki i celów ochrony środowiska przyjętych przez organizację.

Wspólnota Europejska opracowała Koncepcję Zarządzania i Auditów Ekologicznych EEC 183/93 zwaną EMAS. Jest to Rozporządzenie UE w zakresie dobrowolnego udziału przemysłu w systemie auditowania ekologicznego (Environmental Management and Audit Scheme: EMAS). Przepisy te weszły w życie 13 VII 1993 r. Ich egzekwowanie rozpoczęto od dnia 10 IV 1995 r. Jako zarządzenie akt ten został wprowadzony w sposób automatyczny we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej. W trakcie trwania okresu przygotowawczego (od VI 1993 do IV 1995) państwa członkowskie Unii zobowiązane były do:

- ustanowienia systemu akredytacji dla weryfikatorów EMAS, czyli osób, które są upoważnione do certyfikacji potwierdzającej wprowadzenie systemu według wymagań EMAS
- zgodności opublikowanego raportu środowiskowego ze stanem faktycznym.

W roku 1998 przewidywana jest ich rewizja. EMAS to w pełni dobrowolny program, stosowany przez przedsiębiorstwa, które poszukują sposobów poprawy skuteczności działań odnoszących się do ochrony środowiska. Wspomniana koncepcja zawiera następujące elementy:

- streszczenie możliwości zastosowania systemów zarządzania w praktyce
- przegląd środowiskowy
- polityka środowiskowa, cele i programy
- procedury działania i kontroli
- audyty środowiskowe
- deklarację środowiskową
- weryfikację środowiskową
- wskazówki dla wprowadzenia.

Wspomniane przepisy mają szczególne znaczenie dla państw członkowskich Unii Europejskiej, ale także i dla tych, które wkrótce dołączą do nich.

Z wymagań EMAS wynika, że ciągła poprawa skuteczności działań związanych z ochroną środowiska powinna być realizowana poprzez:

1. zaprojektowanie,
2. opracowanie,

3. wprowadzenie polityki ochrony środowiska,
4. wprowadzenie programów oraz systemów zarządzania,
5. obiektywną i systematyczną ocenę skuteczności działań na bazie formalnej,
6. akcję informacyjną.

Opracowana w 1991 r. norma brytyjska BS 7750 będąca specyfikacją systemu zarządzania środowiskiem dla zapewnienia i udowodnienia zgodności z ustaloną polityką oraz celami odnoszącymi się do środowiska ma na celu zapewnienie zgodności z wymaganiami EMAS (2).

Do wspólnych elementów norm BS 7750 i EMAS można zaliczyć:

- wymaganie zmniejszenia negatywnego oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko
- nacisk na zbudowanie systemu wewnętrznej kontroli
- wymóg wyraźnego sformułowania strategii, celów oraz harmonogramu ich realizacji
- spełnienie wymagań zawartych w aktach prawnych, odnoszących się do ochrony środowiska obowiązujących w danym państwie
- zaangażowanie całej załogi w działania na rzecz wdrożenia aktów prawnych z zakresu zarządzania środowiskiem
- konieczność spełnienia wszystkich wymagań środowiskowych obowiązujących w danym kraju.

Do podstawowych różnic między tymi aktami prawnymi należy zaliczyć to, że EMAS przywiązuje dużą wagę do informowania otoczenia o działalności przedsiębiorstwa zawartej w raportach uwzględniających strategię, cele i osiągnięcia na polu ochrony środowiska. Norma BS 7750 bardziej skupia się na realizacji i kontroli wewnętrznych procedur służących zarządzaniu środowiskiem.

Do aktów prawnych regulujących obszar zarządzania środowiskiem należy zaliczyć także normy ISO (Międzynarodowa Organizacja Standaryzacji) 14000, które dotyczą zarządzania projekcją. Prace nad tymi normami są w toku. Standard Międzynarodowy ISO 14001 został przygotowany przez Komitet Techniczny ISO/TC 207 Zarządzanie Środowiskiem, Podkomitet SC 1 Systemy zarządzania środowiskiem. Standardy te obejmują zarządzanie środowiskiem i przeznaczone zostały dla wyposażenia organizacji w elementy skutecznego systemu zarządzania środowiskiem, który może być powiązany z innymi warunkami zarządzania, dla ułatwienia realizacji celów w obszarze środowiska oraz w sferze ekonomicznej. Norma ISO 14001 zawiera zasadnicze elementy systemu zarządzania środowiskiem, jej celem jest pomoc w ochronie środowiska i zapobieganie zanieczyszczeniom. Zarządzanie środowiskiem obejmuje pełny zakres zagadnień, w tym także te, które wynikają ze strategii oraz wymogów konkurencji. Wytyczne, które mogą być pomocne w szerokim stosowaniu systemu zarządzania środowiskiem zawarte zostały w normie ISO 14004: „Systemy zarządzania środowiskiem – ogólne wytyczne dla zasad, systemów i technik wspierających”.

Normy ISO 14000 są powiązane z normami ISO 9000, przy czym ISO 9000 odnoszą się do zarządzania jakością, którego celem jest pełne zaspokojenie zdefiniowanych i oczekiwanych potrzeb klienta poprzez zagwarantowanie stabilnego poziomu jakości, natomiast normy ISO 14000 odnoszą się do systemu zarządza-

nia środowiskiem i adresowane są do szerokiego kręgu zainteresowanych stron i uwzględniają dynamicznie rozwijające się potrzeby społeczeństwa w zakresie ochrony środowiska (1).

Rodzinę norm ISO tworzą:

- ISO 14000 – przewodnik omawiający sposób budowania i ulepszania EMS (Environmental Management System)
- ISO 14001 – specyfikacja dla celów rejestracji
- ISO 14010 – 12 – seria opisująca procedury auditów
- ISO 14031 – przewodnik dotyczący pomiaru efektywności w czasie oddziaływania na środowisko.

Normy odnoszące się do znakowania (etykietowania) i trwałości produktów:

- ISO 14020-24 – zawierają zasady etykietowania
- ISO 14041-44 – służą ustalaniu metodologii analizy trwałości produktu.

Wymienione akty prawne BS 7750 i EMAS oraz ISO 14000 są tak skonstruowane, że możliwe jest ich współdziałanie. Ich ważną, wspólną cechą jest dobrowolność wprowadzenia, podobnie jak norm serii ISO 9000 (w Polsce PN-ISO 9000). Ponadto ich charakter i konstrukcja umożliwia powiązanie z istniejącym systemem zarządzania. Dużym ułatwieniem we wprowadzaniu systemu zarządzania środowiskiem jest wdrożony i certyfikowany system zapewnienia jakości budowany na bazie norm ISO 9001, 9002, 9003. Systemy takie funkcjonują w ponad 150 tysiącach przedsiębiorstw zlokalizowanych w prawie stu krajach świata. W Polsce certyfikowane systemy jakości ma ok. 200 przedsiębiorstw i 100 laboratoriów badawczych.

PODSUMOWANIE

Opracowanie norm dotyczących ochrony środowiska oraz wdrażanie Zintegrowanego Systemu Zarządzania przedsiębiorstwem zasługuje na szczególną uwagę. Przede wszystkim dlatego, że polskie przedsiębiorstwa już rozpoczęły wdrażanie norm, gdyż uświadomiły sobie może nie tyle korzyści środowiskowe, ile profity ekonomiczne. Jest bardzo prawdopodobne, że przedsiębiorstwa, które nie potrafią sprostać wymaganiom stawianym przez normy, z chwilą integracji z Unią Europejską, nie będą mogły z zyskiem sprzedawać swoich wyrobów i usług na rynku międzynarodowym. Należałoby więc te wysiłki wspierać w każdy możliwy sposób, wykorzystując także już istniejący u nas system stymulacji ekonomicznej oraz rozwijając edukację ekologiczną. Można bowiem oczekiwać, że procesy zapoczątkowane w przedsiębiorstwach koniecznością ekonomiczną staną się niezwykle ważnym sposobem rozwiązania wielu problemów środowiskowych. System jest nadal w fazie rodzenia się i intensywnego rozwoju, a więc można skorygować pewne jego niedociągnięcia w zakresie ochrony środowiska, np. w precyzowaniu celów, zadań i efektów środowiskowych, a zwłaszcza metod ich osiągania. Pewnej korekty wymagają też definicje i terminologia. Część z tych niedociągnięć wynika z niedoskonałości w tłumaczeniu dokumentów na język polski oraz specyficznego, „technicznego języka”.

Należy podkreślić, że prezentowane normy i oparty na nich system zarządzania znakomicie wspiera ideę ekorozwoju i dostarcza efektywnych narzędzi do rozwiązy-

wania problemów środowiskowych na poziomie przedsiębiorstwa, a więc tam, gdzie one głównie powstają.

LITERATURA

1. B r a m o r s k i T.: The Impact of ISO 14 000 Environmental Standard on the Development of Holistic Approach to Quality in Organizations, in: S z a f r a n M., K o z i o ł J. and M a ł e c k a M. (eds.) Quality for European Integration. Proceedings of 5th International Commodity Science Conference, Poznań, September 19-21, Poznań 1996.
2. R o l k o w a D.: Vztach mezi systémy jakosi ČSN ISO EN 9000 a environmentálními systémy řízení ISO 14 000, w: V Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. „Jakost’96”. Sborník přednášek, Ostrava 1996.
3. S c h u l z e H.: Zintegrowane systemy zarządzania. Międzynarodowe sympozium aplikacyjne ISO 9000 FORUM, Warszawa 12-14 marca 1996. Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 1996.
4. S t o r e j J.: New Wave Manufacturing Strategies: Organisational and Human Resource Management Dimension, London 1994, Paul Chapman Ltd.

Eric E m e r y, *Pour une philosophie du dialogue. Les combats singuliers de Ferdinand Gonseth*, Lausanne L’Age d’Homme 1995, ss. 180.

Autor książki – E. Emery – był uczniem F. Gonsetha. Jako matematyk i filozof wydał już kilka publikacji poświęconych twórczości i myśli swojego mistrza. Z punktu widzenia epistemologii na uwagę zasługują dwie jego wcześniejsze prace: *Ferdinand Gonseth: pour une philosophie „dialectique” ouverte à l’expérience* (Lausanne 1985) oraz *Le Problème de la connaissance en philosophie ouverte* (Lausanne 1990). Ta ostatnia publikacja to wybór tekstów Gonsetha, które Emery poprzedził wstępem i zaopatrzył w liczne przypisy i uwagi. Jako wieloletni współpracownik i przyjaciel Gonsetha Emery jest współorganizatorem międzynarodowych kolokwium tematycznie związanych z zagadnieniami poruszonymi przez twórcę idoneizmu. Tym samym staje się on kontynuatorem dzieła swojego nauczyciela – dzieła otwarcia filozofii na szeroko pojęte doświadczenie, dzieła konstruktywnego dialogu, w wyniku którego mogą zostać skorygowane dotychczasowe poglądy jego uczestników. W takim też duchu – duchu filozofii dialogu – została napisana ostatnia prezentowana książka Emerego. Zgodnie z podtytułem przedstawia się w niej ideowe zmagania Gonsetha z koncepcjami filozoficznymi charakterystycznymi dla XX w.